

VAZAM

Petar SKOK

1.

Miklošič je ovu riječ nejednako tumačio. U svojoj studiji *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*, Denkschriften Bečke Akademije, phil.-hist. Cl., 1875, sv. 24, § 23, stavio ju je sa gledišta onomaziološkičkoga u isti red sa *vōskrōsenije*, **vōskrōsō* (s pridjevom *vōskrōsbhō*) > *uskrs* kod katolika Hrvata, kod Srba pravoslavaca *vaskrs*, t. j. da znači ono, što je predmet svetkovine (Gegenstand des Festes) prema grčkom τὸ πάσχα ἀναστάσιμον. To njegovo mišljenje postalo je općenito, jer se misli, da se riječ kao postverbal od *vōzēti*¹ odnosi na uskrsnuće = uzeće na nebo.

U svom etimološkom rječniku *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, koji je izašao 1886. u Beču (str. 396), dao joj je posebnu natuknicu, premda se nalazi samo u srpskohrvatskom i slovenskom, pretpostavivši (vielleicht) **vūzīmū* kao praslavensku i starocrkvenoslavensku riječ značenja »sumptio carnis, eigentlich das Nehmen des Fleisches, das nach vierzigtägiger Faste wieder gegessen wird«, i uzimajući je kao pendant nazivu *mēsopustō*, koja je prevedenica (calque) od grčkoga ἀπόκρως »carnaval«, srednjolatinski *carnisprivium*, čemu bi se mogle dodati i talijanske izvedenice na lat. *-alis* > tal. *-ale carn(el)asciale*² i *carnelevale*³ > njemački *Karneval*, od sintagmā *lasciare la carne, levare la carne*.

Vidi se, da je Miklošič u razmaku od 1875.—1886. razmišljao o postanku te riječi i promijenio svoje prvobitno mišljenje. Tim ipak nije postanje riječi *vazam* posvema objašnjeno, barem ne u semantičnom pogledu.

U morfološkom pogledu riječ je posvema jasna. Ona ne može biti drugo nego kao *sajam, najam* i t. d. postverbal od prefiksalne

¹ Miklosich, *Lexicon palaeoslovenicum* etc, p. 95 s. v. *vōzēti*. Upor. s ovime grčko μεταλαμβάνειν τὸ πάσχα. Raymundus Ord. Praedic.: *Non confessis des sanctum sumere pascha*.

² Prati, *Dizionario etimologico italiano*, 234. Battisti-Alessio, *Diz. etim. ital.*, 773. Slova *-el-* ispuštena kraćenjem; srednjolatinski *carnem laxare* potvrđen je g. 1050.

³ Battisti-Alessio, o. c., 774 u milanskom dijalektu; inače *carnelevare* kao imenica m. r. (14—16 v.) > (skraćeno) *carnevale* (14. v.). U tom skraćenom obliku riječ je postala internacionalna.

složenice *vōzēti* > *uzeti* i znači prema tome »uzimanje, uzeće«. Pri tom nije objašnjen geografski problem, tako zvana area riječi. Ona nije općenita u srpskohrvatskom. Ograničena je na jadransku čakavsku zonu, na kajkavski hrvatski i slovenski i nigdje drugdje.

Postavlja se prema tome pitanje, zašto se takav naziv glavne kršćanske svetkovine nalazi baš na teritorijima, koji u najstarije doba idu pod oglajsku patrijaršiju i splitsku metropoliju?

Nadalje, nisu objašnjene niti uzete u obzir sintaktičke veze te riječi, kada dolazi kao objekt uz određene glagole ili kad se upotrebljava s pridjevima.

Kod naših starih pisaca vidi se naime, da se *vazam* uzimlje kao hrvatski ekvivalent od jevrejske riječi *pessach* = aramejski *pascha*, (grčki pisano *φασέχ*, *φασέχ*, *φάσχα*, *φάσχα*), što znači, da *vazam* nije prevedenica od drugoga dijela grčke sintagme *τὸ πάσχα ἀναστάσιμον*, nego od prvoga njenog dijela. To se vidi kod Ranjine, kad govori o *uzam židovski*, čemu odgovara kod Bernardina *vazam žudijski*.⁴ Ta sintagma ne bi imala smisla, kad bi *vazam* značio isto što uskrsnuće.

Analogno onome, što se čita u tekstu evanđelja u Misalu kneza Novaka (1368): *žreti pasku, pasku da ěm* za latinsko *pascham manducare*⁵ i u Marijanskom evanđelju⁶ *pashq žbréahq, pashq sō učeníky svoimi sōnēmō, žrōti pashq, pashq da ěmō, da ěsi pashq*, odgovara kod Ranjine *blagovati vazam*, kod Bernardina *uzme blagovati vazam*, isto tako kod Terzića i Badrića *Isus blagova vazam*. Andrija Kačić u Korabljici ispravno kaže u smislu te rekcije: *vazam tzv. paska a slovinski vazam*.⁷

U Marijinskom evanđelju *vazam* = *pasha* je još objekt uz *ugotovēti*: *kōde hošteši ugotovaemō te bē pashq ěsti, ugotovašē pashq, uz sōtvoriti: sōtvorjō pashq*.⁸ Kod naših starih pisaca *vazam* je objekt uz *držati* (Bonačić). U Zadarskom lekcionaru čitamo: *u tebe činju vazam*, kod Bernardina: *pri tebi ću učiniti vazam*, kod Ranjine *u tebe činju vazam*, kod Banovca: *Isus hoće da učini kod nas vazam*.⁹

⁴ Primjer izvađen iz neobjavljene građe za ARj.

⁵ Misal kneza Novaka, str. 80, 84 a = Luka 22, Marko 14. Ispisano u Staroslavenskom Institutu (Zagreb). Upor. Miklosich, *Lexicon* 557.

⁶ V. Jagić, *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae*, str. 98, 171, 172—3, 297 = Matt. XXVI, 17—18, Marko XIV, 1, 12, 14, 16, Luka XXII, 7, 8, 11, 13. Ispisano u Staroslavenskom Institutu (Zagreb).

⁷ Iz neobjavljene građe za ARj.

⁸ V. bilješku 6.

⁹ V. bilješke 4 i 7.

Iz ovih navoda izlazi nesumnjivo, da je našim glagoljašima riječ *vazam* nadomještavala stranu riječ *πάσχα* = *pascha*, koja se upotrebljavala u još starijim tekstovima evanđelja kao tuđica. Oni su dakle htjeli očistiti crkveni jezik od tuđica (*Fremdwort*, francuski *mot étranger*) jednim domaćim ekvivalentnim izrazom. Bili su u tom pogledu puristi. Problem je u tome, kako je moglo doći do tog purizma, koji Miklošič nije mogao naslutiti, jer nije uzeo u razmatranje sintaktičku upotrebu riječi *vazam*. Ograničivši se samo na morfološku analizu riječi, on nije mogao ni znati, u čemu je problem, koji postavljaju baš veze te riječi u rečeničnoj (sintaktičkoj) upotrebi kao i area, u kojoj se ona govori.

2

Nakon što smo postavili ovako etimologijski problem, koji se ima riješiti, ogledajmo sada, kako se *vazam* javlja u arei, u kojoj se govori, u kakvom fonetskom obliku, kada se govori u singularu, a kada u pluralu i zašto mijenja broj.¹⁰

Prema Vuku *vāzam* gen. *-zma* m. govore samo katolici u Hrvatskoj i Dalmaciji. Akcenatske i fonetske su varijante ove: *vazām* gen. *vāzma* (Žumberak, katolici), *vazān* gen. *vāzma* (Vodice, Istra), *vāzem* (Brkini, Istarski breg), kajkavsko-hrvatski *vuzem* (1599, Legrad), *veyzēm* (Bednja), slovenski *vūzem* ili *ūzem* (Bela krajina, Štajerska); u pl. *ūzma*, o *ūzmē* (Lumbarda, 12. vijek; glede *vōz-* > *vaz-* pored *uz-* v. prijedlog *uz* i glagol s prefiksom *uzeti*), pl. *uzmi*, o *ūzmih* (Ložišće, Brač) »uskrs (književno kod katolika i pravoslavaca), *vaskrs* (samo pravoslavni), *vaskrsenije* (posuđenica iz crkvenog jezika, samo kod pravoslavnih), *velik dan* (u srpskim listinama, bugarski), *vèligdān* (Srbija, preko Morave), *velja noć* (Zagreb, pisano *velya noych* = *velenicz* 1468, 1482, slovenski)«, uporedi kod Ranjine *prvi dan prije uzma* »ponedjeljak prije Uskrsa«.

Pridjevi se prave na *-en*: *vazamen* (Brkini, Istarski breg), *vazmèn* (Žumberak, katolici), *vazmèni* ili *vazménski pondiljak* (isto tamo), kajk.-hrv. *vuzmen*. Taj se pridjev poimeničuje pomoću su-

¹⁰ Ovo, što slijedi, izvadak je iz mogega *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, koji pišem za JAZU.

fiksa *-jāk ūzmenjak* m. (Smokvica, Korčula) »ciklama«,¹¹ pomoću sufiksa *-nica vazâmnica* (Brkini) »kruška, koja se drži do uskrsa«, vuzmênica = *vyziemlico* (Bednja sa prijelazom *mn > ml* kao u *mного > mlogo*) = *vazmênka* (Žumberak, katolici) »uskrсни krijes, uskrсна lomača«. Ta je izvedenica veoma važna sa folklornoga gledišta. Iz nje se naime vidi, da je uskrсна svetkovina bila povezana kao i židovski *pessah* s jednom slavenskom poganskom svetkovinom, koja se obavljala paljenjem vatre na početku proljeća. Time se objašnjava i njemački naziv *Ostern* (od anglosaskog imena božice proljeća *Eostre*) »Uskrс«. Ta je riječ bila kristijanizirana i značila je prvobitno pogansku proljetnu svetkovinu. Vidjet ćemo, da je i židovski *pessah* bio na isti način kristijaniziran.

Što se tiče plurala *ŭzma = uzmi* paralela je s romanskim nazivom potpuna. Pluralna upotreba nalazi se u srednjoj Dalmaciji, t. j. na teritoriju Solinske metropolije. Osim u talijanskom *pasqua*¹² u ostalim romanskim jezicima crkveni je termin plurale tantum, u rumunjskom *paşti, duminica paştilor* »uskrсна nedjelja« jednako kao u vulgarnolatinskom *festa pascuorum*,¹³ u starotalijanskom *pascore*, tako i u starofrancuskom i staroprovansalskom *pascor*, gdje se očuvao latinski genitiv pl. po deklinaciji *-o* kao kod nas u Bosni i Dalmaciji *kandêlōra* »festa candellarum«, odatle naša prevedenica *svijećnica = svîsnica* (Žumberak, katolici), kajkavsko prezime *Svečnjak* »čovjek koji se rodio o svijećnici«, moderno-francuski *pâques* u pluralu i t. d. Plurale tantum je kao i u njemačkom nastao zbog toga, što se *ŭskrs* prije 1094. slavio četiri dana, a od 1094. tri, kasnije samo dva dana.

3

Njemački termin *Ostern* dokazuje, da kršćanska crkvena terminologija nastaje na taj način, što se daje kršćanski smisao riječima naslijeđenim iz poganskog doba. Tako je i sedmična terminologija

¹¹ Upor. franc. *pâquerette* »petite marguerite des prés fleurissant aux environs des Pâques«, Dict. général, 1669, rum. *floarea paştilor* »anemone nemorosa«.

¹² REW³, 6264. Prati, o. c., 738. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, 667. Govori sasvim određeno, da je vrela francuskoga Pâques vulgarno-latinski *pasqua*, potvrđeno u glosama.

¹³ Klasično-latinski plural *paschae* gen. *pascharum* potvrđen je od 4. vijeka. Upor. *Pascharum dies sine sacerdote celebrare* često se zabranjuje.

kod Romana gotovo sva osim nedjelje i subote poganskog podrijetla. Ponedjeljak je *Lunae dies* > tal. *lunedì*, franc. *lundi* »dan božice Lune«. Utorak je dan boga Marta, tal. *martedì*, franc. *mardi* i t. d., lat. *Martis dies*. Srijeda je Merkurov dan, tal. *mercoledì*, franc. *mercredi* i t. d. Četvrtak je Jupiterov dan, tal. *giovedì*, franc. *jeudi*, lat. *Jovis dies*, Petak je dan Venerin, tal. *venerdì*, franc. *vendredi* i t. d. Germani imaju za imena dana nazive iz germanske mitologije. Jedino je gotovo sva slavenska terminologija dana čisto kršćanskog podrijetla, i to prema bizantinskom sistemu numeralnom. Nedjelja je slobodna prevedenica od grčkoga *ἀπρακτος ἡμέρα*.¹⁴ Na Balkanu su rimske *Rosalia*, od *rosa* »ruža«, postale *Rusalje*,¹⁵ naziv za Duhove, Trojake.

Jevrejski *pessah* = aramejski *pasha* značilo je »prijelaz, grč. *δαίβασις, ὑπερβασία*, lat. *transitus*.«¹⁶ Dobila je kod Jevreja značenje svetkovine na uspomenu prijelaza preko Crvenog mora putem u obećanu zemlju.¹⁷ Kršćanstvo je dalo toj riječi simboličko značenje u tri pravca: 1°. pascha crucifixionis = grčki *τὸ πάσχα σταυρώσιμον*¹⁸ 2°. pascha resurrectionis = grčki *τὸ πάσχα ἀναστάσιμον* 3°. u interpretaciji sv. Augustina simbol svete Euharistije.¹⁹

Jednako kao u nazivima za sedmične dane slavenski naziv za uskrš drži se grčke interpretacije pod 2., gdje se *ἀναστάσιμον* prevodi »uskrsnuće«.

Treba prema tome objasniti, što je dalo povoda glagoljašima, da prevode grčki termin naveden pod 2°. postverbalom *vazam* od *uzeti*. Na to pitanje odgovorili smo već gore u poglavlju 1, gdje se navodi, da najstariji slavenski tekstovi upotrebljavaju aramejsku riječ *pasha* s glagolima *jesti*, *žreti*, *ugotoviti* u neizmijenjenom obliku. U tom slučaju upotreba riječi *pasha* bila je za hrvatsku jezičnu

¹⁴ Miklosich, *Lexicon palaeoslovenicum*, 255, *Etym. Wörtl. d. slav. Spr.* 45, *Christliche Term.* 23.

¹⁵ Miklosich, *Etym. Wörtl. d. slav. Spr.* 283, *Lexicon*, 805.

¹⁶ Sophocles, *Greek Lexikon of the Roman and Byzantine Periods* 863. Dr Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, 189. Aegidii Forcellini, *Lexicon totius latinitatis*, III, 582..

¹⁷ *Jüdisches Lexikon*, IV, 874—878.

¹⁸ Du Cange, o. c., VI, 189. Pascha je u grčkom indeklinabile, a u marijin-skom evanđelju deklinabile.

¹⁹ Upor. S. Augustinus contra litteras Petiliani Don. bib. 2, c. 37: Aliud est pascha quod adhuc Judaei de ove (»uskrsno jagnje, tal. pasqua di agnello, upor. Vulgata 1. Corinth. 5,7) celebrant, aliud autem quod nos in corpore et sanguine Domini accipimus.

svijest nerazumljiva. Trebalo ju je zamijeniti razumljivom riječi. Taj lingvistički posao morali su glagoljaši učiniti u interesu evangelizacije i propovijedanja.

Valja istaknuti činjenicu, da je *pasha* bila nerazumljiva i samim Romanima u njihovu narodnom govoru. Ni u jednom romanskom jeziku nije se naime očuvala aramejska riječ u čistom obliku,²⁰ nego je bila zamijenjena suzvučnim romanskim pluralom *pascua* sg. *pascuūm*²¹ »paša, hrana«, tal. *pasco(lo)* i t. d. To se vidi najprije iz talijanskog naziva *pasqua*, franc. *pâques*. U francuskom jeziku, kad bi se aramejska riječ bila očuvala u izvornom obliku, riječ bi morala glasiti ne *pâques*, nego *pâches*, što nigdje nije potvrđeno. Današnji bi lingvisti rekli, da se aramejska riječ unakrstila ili kontaminirala s romanskom pučkom riječi *pascua*. To se isto dogodilo i u romanskom pridjevu izvedenom pomoću sufiksa *-alis*. Samo u klasičnom latinskom glasi taj pridjev *paschalis (tempus)*, u romanskom *pasqualis*.²² Odatle lično ime Pasquale (tal.), kod nas hipokoristik *Pasko, Paskoje*.²³ Fr. *pâque* f. u singularu znači židovsku svetkovinu (manger la pâque).

Geografski položaj riječi *vazam* nameće misao, da su glagoljaši riječju *vazam* preveli ne aramejsku riječ *pasha*, nego romansku *pascua*, i da su to preveli na slobodan način, upravo onako, kao što prevedoše grčko *ἀπαυκτος ἡμέρα* — nedjelja, postverbalom *vazam* od gl. uzeti, jer se hrana uzimlje. Taj im je prijevod dobro došao i zbog uskrсне ispovijedi i pričesti.

Da je i kod glagoljaša prevodilaca ovoga kršćanskog termina mogla igrati izvjesnu ulogu i suzvučnost (homofonija), dade se dokazati pomoću slavenske terminologije za ovu svetkovinu. U češkom se naime Uskrs zove pored *velikonoce* f. pl. još *přesnice* f. pl., *den přesnic* i u poljskom pored *wielkanoc* i *dzień przaśnic*, čime se pre-

²⁰ Jedino bi se za rumunjski plural *paști* ili *paște* moglo misliti, da predstavlja klasično-latinski plural *paschae* > **paske* iz 4. v. Tako misle Tiktin, *Dictionar român-german* 1131 i Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, 112, br. 1283. Upor. *pisces* > *pește* »riba«. Ali već arbanasko *pashkë* kaže, da je i u vulgarnom latinitetu na Balkanu došlo do unakrštenja sa klas.-lat. pl. *pascua* »paša, hrana«. V. Gustav Meyer, *Etym. Wörterbuch d. albanesischen Sprache*, 324.

²¹ Prati, o. c., 737—738. REW³, 6265.

²² v. Aegidii Forcellini, o. c., s. v.

²³ ARj, IX, 669—670 pored hipokoristika *Paske, Paska, Paskač, Paskalin Paskaš*, sve od Paskal pored Paškala. Upor. Jireček, *Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, II, 50, iz čega se vidi, da je to ime bilo vrlo omiljeno u dalmatinskim srednjovjekovnim gradovima.

vodi lat. *dies azymorum* (Orosius 7, 6 »dan beskvasnih hljebova, upravo prijesnaca«, od gr. *ἄζυμος* »bez kvasa«, od *ζυμη* »kvas«. Ta je riječ mogla biti poznata i glagoljašima, jer ju je kršćanstvo proširilo u svim romanskim jezicima. Čula se i u onim, koji su nama najbliži, u mletačkom, furlanskom i rumunjskom. Upor. REW³ 850 i Battisti-Alessio *Dizionario etimologico italiano* p. 388 s. v. *azzimo* (14. vijek), mlet. *azme*, furl. *azim*, rum. *azimă*. Došla je i k nama, kako se vidi iz Dušanova zakonika 5: *za eresb latinbnsku*, koi se su prêvratili vь azimbstvo »usus panis infermentati« (cf. *Lex. palaeosl. graeco-lat.* 3), staroruski *azimъ*. **Vъzъmъ* je bila naša najbliža riječ, koja se sa *azim* slagala potpuno u suglasnicima, a donekle i u samoglasnicima i dobro pristajala kao prijevod za pashu i za grčku interpretaciju jevrejske riječi, za propovijedi, uskrсну pričest i t. d.

R É S U M É

Au premier chapitre l'auteur relève la différence qui existe chez Miklosich dans l'interprétation du mot *vazam* »Pâques«. En 1875 le grand slavisant expliquait le sens du mot en question par »résurrection«, en 1886 par »sumptio carnis«. La cause en était dans le fait qu' il négligeait de prendre en considération l'emploi syntaxique du mot et l'aire géographique de son emploi. *Vazam* ne constituant que le complément direct des verbes *jesti*, *blagovati* »manducare« là où les textes évangéliques emploient auparavant le mot étranger *πάσχα*, il doit être considéré comme libre traduction du mot hébreu *pessach*, araméen *pascha*. L'aire géographique de cette traduction n'embrassant que le čakavien, le kaj-croate et le slovène langues limitrophes des parlers romans de la patriarchie d'Aquileia et de l'archevêché de Solin, ce fait porte à penser que la libre traduction *vazam* était dictée par les parlers romans où le mot araméen a été contaminé dès le latin vulgaire avec le pluriel latin classique *pascua* »paturages« de *pascuum*. Au second chapitre l'auteur donne des précisions sur le singulier et le pluriel de *vazam*. Il insiste notamment sur les dérivés *vazmenka* etc. »feu de Pâques«, parce que ce fait dit que la fête de *vazam* continue une fête payenne de printemps. Il souligne ensuite le pluriel *uzmi* qui coïncide avec le pluriel roman *festas pascuorum* = *paschae pascharum* (4es). Le pluriel s'explique par le fait que la célébration de Pâques se déroulait originairement pendant quatre journées successives. Au troisième chapitre l'auteur explique les raisons qui ont provoqué chez les prêtres glagolites le désir de remplacer un mot étranger incompréhensible pour leur esprit linguistique par une traduction compréhensible. C'était là justement l'exemple donné par les langues romanes qui remplacent généralement le mot araméen par un mot roman homophone et compréhensible à l'esprit linguistique. A la fin, l'auteur corrobore cette explication par l'homophonie de *dies azymorum*, dont la traduction se trouve en tchèque et en polonais.